

**LERMONTOVNING “DEMON” DOSTONI TAHLILI VA O‘ZBEK TILIGA
TARJIMASI. METAFORALAR USLUBIYATI. USMON NOSIR TARJIMA
MAHORATI.**

Amirov Farrux Shuhrat o‘g‘li

Jizzax davlat pedagogika universiteti O‘zbek tili va adabiyoti fakulteti 4-bosqich
talabasi

ANNOTATSIYA: Ushbu maqolada rus shoiri Mixail Lermontovning “Demon” (“Iblis”) dostoning o‘zbek tiliga tarjimasini va unda qo‘llangan tashbeh va metaforalar haqida so‘z boradi. Usmon Nosirning tarjima sohasidagi mahorati va badiiy asarga joziba berish qobiliyati bayon qilinadi.

Kalit so‘zlar: metafora, tashbeh, intimlik, simvolizm, poeziya, “Demon”

KIRISH

Demon ya’ni Iblis gruzin qizi Tamarani sevib qoladi. Tamaraning kuyovini o‘ldirib, Tamarani yo‘ldan ozdiradi. Bunda unga Xudoning elchisi bo‘lgan farishta qarshilik qiladi va u tez orada Tamara iblisga taslim bo‘ladi. Qizni abadiy hayotga yo‘ldan ozdirib, uni o‘ldiradi, ammo Tamaraning ruhini farishta olib, jannatga olib boradi. Tamarani yo‘qotgan iblis o‘zining abadiy yolg‘izligiga qaytadi.

Lermontovning “Demon”i uchun Tamara bilan uchrashish ham insoniylashuv, yer osti dunyosidan ozod bo‘lish va uning asl mohiyatiga qaytish bilan bog‘liq: Va yana Sevgi, ezgulik va go‘zallik ziyoratgohini angladi!.. Balki iblisning sevgisi podir, ammo sevgisiga yetish yo‘lida qilgan razilliklari, uning Tamaraga nomunosib ekanligini ko‘rsatib turibdi. O‘z maqsadi yo‘lida pokiza qizni aldashi, ikki yoshni bir-biridan ayirishi va qizga o‘lim bo‘sasini hadya etishi...

Va u ohista

O‘tday yongan lablari bilan

Qizning xuddi xandoni pista

Lablariga yopishdi birdan.

Mifologiyadagi iblis – bu qandaydir noaniq va shakllanmagan ilohiy kuch, yovuz yoki xayrixoh, ko‘pincha insonning hayotiy taqdirini belgilaydigan, insonga o‘z niyatlarini amalga oshirishda yordam beradigan yoki to‘sqinlik qiladigan kuchning umumlashtirilgan g‘oyasi.

Dostonning yaratilish taqdiriga qaraydigan bo‘lsak, 1831-yilda yozilgan, muallif 17 yoshda edi va u Moskva universitetining adabiyot fakulteti talabasi bo‘lib, she‘riyatni o‘zining kasbi deb bilgan. Bu davrda shoirning otasi vafot etadi. Yozda Mixail do‘stlari oilasiga tashrif buyurdi, u yerda u uy egasining qizlaridan biri Varvara Lopuxinani umidsiz sevib qoldi. Qarindoshlarining eslashlariga ko‘ra, shoir umrining oxirigacha bu tuyg‘uni saqlab qolgan. Biroq, Lopuxinlar oilasi va uning boshlig‘i, otasi Aleksandr Nikolaevich Lopuxin bunday nikohni xohlamadi. Darhaqiqat, Bayron kayfiyati va javobsiz sevgidan umidsizlik she‘rga juda qorong‘i ohang bergan. Tadqiqotchilar bu dostonni “Demon” epilogining o‘ziga xos oldingi qismi deb bilishadi.

She‘r Xudoga qarshi isyon ko‘targan qulagan farishta haqidagi Injil afsonasiga asoslangan. Bu tasvir tom ma‘noda Lermontovni qo‘lga kiritdi. Keyinchalik shoir asar ustida o‘n yil 1839 yilgacha ishladi. Bir kun oldin shoir boy yer egasi Nikolay Baxmetevga uylangan sobiq sevgilisiga muallifning qo‘lyozmasini bag‘ishlagan holda berdi: “Men tugatdim va ko‘ksimda beixtiyor shubha bor!..” deydi shoir.

She‘r qahramonlarining prototiplari yo‘q, ammo adabiyotshunoslar Lermontovning tarjimai holidan alohida epizodlarga ishora qilib, uning zamondoshlari ongida Demon obrazi shoirning o‘zining bezovta, isyonkor xarakteri bilan bog‘liqligini ta‘kidlaydilar. Shubhasiz, shoir o‘z qahramoniga ichki yaqinlikni his qilgan. Shunday qilib, she‘r bilan tanishgandan so‘ng, qattiqqo‘l odam bo‘lgan Buyuk Gertsog Mixail Pavlovich, ular armiya nizomidan boshqa kitob o‘qimaganligini aytishdi, shunga qaramay, ritorik savol berdi:

“Demon” mening hayotim haqiqatiga aylandi, – deb yozgan taniqli rus tanqidchisi, – buni boshqalarga ham takrorlayman, o‘zimga ham takrorlayman, men uchun haqiqatlar, his-tuyg‘ular, go‘zalliklar dunyosi bor. Men uni ko‘p marta o‘qidim va tinglovchilar juda xursand bo‘lishdi ... ”

“Demon” she‘ri tartibsizlik kuchining o‘ziga xos madhiyasiga o‘xshaydi, ammo u uyg‘unlik olamidanda zaifroq – iblis nafrat bilan rad etadigan o‘sha go‘zal dunyo, lekin Pushkinning “befarq tabiati” kabi finalda g‘alaba qozondi. Lermontov “demonizm”ni asoslashga yaqin edi, u yaxshilikning yo‘qligi kabi yovuzlik haqidagi xristian g‘oyasiga tubdan zid edi: “Bezovta ruh, yovuz ruh ...”

*Hech gap emas,
tinglagin picha,
Sen sazomni urmasang yerga
Do‘zaxda ham*

Bo'larmiz birga.

Krasnodon yer osti tashkilotining a'zosi, o'rtoqlari bilan birga vafot etgan Ulyana Gromova Lermontov she'rini yaxshi ko'rardi va yoddan bilardi. Sovet yozuvchisi Aleksandr Fadeev o'zining "Yosh gvardiya" romanida fashistik qamoqxonada bir qiz o'z o'rtoqlariga "Demon" ni ovoz chiqarib o'qiganini va bu o'qish qisqa vaqt ichida yoshlarning dahshatli dunyosini unutishga imkon berganini aytdi.

Dostonning boshlanishi quyidagi satrlar bilan boshlanadi:

*"Quvg'indi ruh, qayg'uli Demon,
Gunohkor yer uzra uchardi"*

"Quvg'indi ruh" deyilganda shoir xayoloti nimani nazarda tutgan? Nega u Demon qayg'uli edi? Nega shoir "Gunohkor yer" deya aytmoqda? Bu kabi savollar tug'iladi, albatta. Iblisning qayg'usi shunda edi-ki, u yolg'iz edi va jami narsalardan zerikkandi. Shuning uchun u o'ziga ovunch topish uchun "gunohkor yer" (gunohga, gunohkorlarga botgan yer) uzra uchardi.

*Shod emas u, ki yerda xoqon,
Fanoni der, istar farog'at.
Shuning uchun har yerda, hamon
Zavq olmasdan, sochar sharorat.*

Iblisning holatni tasvirlagan ushbu satrlar, uning shod emasligi, har doim o'limni deyishi va farog'at istashi, shuning uchun hech narsadan zavq hissini tuymay sharorat ("yomonlik", "faxsh", "yovuzlik") tarqatishini keltirib, izohlab turibdi. "Iblis" so'zi "odamlarni yo'ldan ozdiruvchi, yomon yo'lga boshlovchi maxluq, shayton" degan ma'nolarni anglatadi. Tarjimon bu borada ham adashmagan. To'g'ri, o'zbek tiliga "jin" deya tarjima qilsa ham bo'ladi. Ammo jin deyilsa dostonidagi salbiy qahramonni olib chiqib berolmagan bo'lardi. Usmon Nosirning tarjima borasidagi mahorati ham mana shunda. Chiuqur o'y va iyhom bilan o'zbek tiliga o'g'irgan.

She'rdagi iblis isyon timsolini ifodalaydi. U dunyoni va xudoni rad etadi, ularga bo'ysunishni istamaydi va ozodlikka intiladi. Bu tasvir insonning ijtimoiy me'yorlar va cheklovlar bilan ichki kurashi, shuningdek, o'zini-o'zi tasdiqlash va tashqi kuchlar kuchidan xalos bo'lishga intilishi bilan namoyon bo'ladi.

Tamara

Eshitarlar...

Iblis
Tanhomasmi biz?

Tamara
Xudoyim-chi?

Iblis
Bizni ko'rmay-u,
Ko'k bilan band, yerni so'rmay u.

Iblisning surati ham fojiali taqdirni anglatadi. Demon abadiy yolg'izlik va azob-uqubatlarga mahkum bo'lib, uning taqdiri tinchlik va baxt topa olmagan odamning ayancli taqdirini aks ettiradi. Bu obraz o'lim va halokatning muqarrarligini, shuningdek, inson har doim ham o'z taqdirini boshqara olmasligi va fojiali taqdirdan qocha olmasligini eslatadi.

Shunday qilib, M. Yu. Lermontovning "Demon" dostonidagi iblis obrazi juda ko'p vazifa va ramziy ma'noga ega. Unda isyon, yolg'izlik va begonalik, ideal izlanish va insonning fojiali taqdiri ifodalanadi. Bu obraz shoir tilga olgan chuqur mavzu va muammolarni yaxshiroq tushunishga, hayotimizning mazmuni va maqsadi haqida fikr yuritishga yordam beradi.

Bu Iblisni biz she'rning boshida ko'rgan ichki bo'shliq, jismonan, umidsizlik va yolg'izlikning og'riqli holatiga olib keldi. Demon yana tark etgan va go'zallik taassurotlari ostida Tamarada unga o'zini namoyon qilgan "Sevgi, yaxshilik va go'zallik ziyoratgohi" – bu insonga munosib go'zal, erkin hayot idealidir. Asar syujeti shundan iboratki, Iblis o'tkir Idealning asirligini keskin his qildi va butun borlig'i bilan unga qarab yugurdi. Bu she'rda an'anaviy Injil va folklor tasvirlarida tasvirlangan Demonni "tiriltirish" urinishining ma'nosidir.

Ammo rivojlanish bu orzularni "aqldan ozgan" deb tan oldi va ularni la'natladi. Lermontov chuqur psixologik haqiqat bilan romantik individualizm tahlilini davom ettirib, bu muvaffaqiyatsizlik sabablarini yashiradi. U voqea haqidagi tajribalarni ishlab chiqishda olijanob ijtimoiy ideal qanday qilib boshqasi – individualistik va xudbin bilan almashtirilishini, Demonni asl holatiga qaytarishini ko'rsatadi. Tamaraning iltijolariga "to'liq nutqlar bilan vasvasa" bilan javob berib, "yovuz ruh" "sevgi, yaxshilik va go'zallik" idealini unutadi. Iblis dunyodan, odamlardan ketishga

chaqiradi. U Tamarani “taqdirining ayanchli nurini” tark etishga taklif qiladi, uni “afsuslanmasdan, achinmasdan” yerga qarashga taklif qiladi. Iblis o‘zining “tan olishi mumkin bo‘lmagan azobi”ning bir daqiqasini “odamlar olomonining og‘riqli mashaqqatlari, mehnatlari va mashaqqatlaridan” yuqoriga qo‘yadi ... Demon o‘zida xudbin individualizmni yengishga qodir emas edi. Bu Tamaraning o‘limiga va jinning mag‘lubiyatiga sabab bo‘ldi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. *Vyacheslav Tarbeev, Rossiya Federatsiyasi Davlat arxivi*
2. *Begmatov E., Madvaliyev A., Maxkamov N. “O‘zbek tilining izohli lug‘ati”.*
3. <https://nauchniestati.ru/spravka/obraz-demonna-v-odnoimennoj-poeme-m-yu-lermontova/>

